

новонародженому присвоює священик при здійсненні церковного хрещення, а у випадку, якщо дитині загрожує смерть, це може зробити і хтось інший (зазвичай, баба-повитуха); в) хрестити дитину й давати їй при цьому хрещене власне ім'я належить на восьмий день після народження.

Отже, з усіх найголовніших мотивів вибору і надання дітям хрещених власних імен загальнопоширеним був звичай давати дитині хрещене ім'я, яке вона сама собі принесла. Як свідчать етнографічні матеріали, звичай цей був дуже поширений колись і продовжує існувати сьогодні. Списки церковно-християнських та світських імен поповнилися новими онімами, які активно нині функціонують як власні імена людей. Однак, якщо у давнину панівним був звичай, при якому священик сам надавав новонародженому церковно-християнське ім'я, то сьогодні прерогатива при виборі імені для дитини виключно залишається за батьками.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Брен Я. Особенности религиозного быта крестьян Бельского уезда Гродненской губернии. – Вильна, 1887.
2. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XV ст. – К., 1988.
3. Зубрицький М. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця Старосамбірського повіту. – ЗНТШ. – Т. LXXX, 1907.
4. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. – К., 1984.
5. Франко І.Я. Причинки до української ономастики. – Львів, 1905.
6. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. – К., 1977.
7. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (вступ на імена). Конспект лекцій. – Ужгород, 1970.
8. Szczerbowicz L.W. O znaczeniu imion własnych. – Wędrowiec; Warszawa, 1901.

А н н о т а ц и я

В статтє рассмотрена проблема вибору имени для ребенка в древней украинской христианской традиции, а также роль и место церкви в выборе собственного христианского имени для новорожденного.

Світлана Пахолок

ПРОЯВИ НАРОДНОГО ЕТИКЕТУ У ПОХОРОННІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ

Похоронна обрядовість українців, до структури якої входять традиційні заходи, пов'язані зі смертю, похованням і вшануванням пам'яті члена родового та громадського колективу, є складним і багатограним ритуальним комплексом. В єдине ціле в ньому поєднані прадавні народні й церковно-християнські обряди, усталені морально-етичні поняття. Спробуємо з'ясувати, яких приписів та норм дотримувалися українці під час похоронної обрядовості. Зокрема, простежимо присутність етикетних норм поведінки, пов'язаних з оповіщенням про смерть, підготовкою небіжчика до похорону та його проводами.

Отримавши певний знак смерті, людина відходить від земних турбот, готуючи себе до переходу в інший світ. Її діяльність спрямована на те, щоб зробити добро, лишити пам'ять

про себе. Вважалося неприпустимим відійти до Бога зі злом у душі, що ідентифікувалося з тяжким гріхом. Звичай примирення зі своїми ворогами відбувався, як правило, у межах однієї схеми. Для прикладу наведемо цей ритуал з лемківської практики: „Коли видить старий лемко, що умре, каже собі прикликати всіх своїх ворогів, взагалі тих, що з ними не жив у згоді, і поодинокі прощається. Говорить: „Подаруйте мі, що вас оклеветав; по перший раз пращайте, по другий раз пращайте і по третій раз пращайте”. Той, що гнівався, відповідає три рази: „Прощаю вам, най вам Господь Бог праща...”. Часто трапляються однак й такі завзяті, що не прийдуть пращатися. Коли помре хтось несподівано, то приходять ті, що гнівалися, і говорять ті самі слова вже до вмерлого і самі відповідають за нього” [18, с. 334].

Відомо, що життя селянина координувалося відповідно до отриманих „знаків”, але лише частина з них символізувала смерть. Наприклад, у хаті падає ложка – прийде голодна жінка; падає ніж – приб’ється голодний чоловік; падає будь-яка інша річ – „знак” того, що в хаті будуть гості, і лише тоді, коли падає ікона, слід чекати смерті.

Вважалося, що в хаті, де конав чоловік, повинно бути тихо. У цей час з особливою категоричністю забороняється плакати, голосити, бо душі „буде тяжко виходити з тіла”. Відразу після фіксованого моменту смерті закривають очі, зв’язують руки і ноги мотузкою та закликають до хати стару жінку, бо вона знає обряд похорону. Сповідали про смерть звуками церковного дзвону. Від моменту смерті і до початку похорону дзвонили щоденно зранку, опівдні та увечері. Лемки здавна вірили, що дзвонити треба три рази, бо третій раз душа померлого вже, напевно, почує дзвін і зникне [4, с. 206]. Єдиною категорією, якій і досі відмовлено у праві подзвону, є самогубці. Подекуди на Закарпатті ще й у наш час вірять, що коли задзвонити повісельникові чи потопельникові, дзвони втратять здатність розганяти бурі, у покарання за таке „подзвінне” на село відразу надійде гроза з градом [6, с. 97]. За народним етикетом, на Гуцульщині „на знак, що в хаті хтось помер, на вікні знадвору вішали білу перемітку, а перед хатою розкладали велике вогнище – ватру. Дівчата на знак смутку розпускали волосся, чоловіки ходили без головних уборів. Хтось із родичів трубив на трембіті „на всі чотири кути хати” сумну мелодію, яку всі співали і відрізняли від інших мелодій. На голос трембіти сходилась родина, сусіди, знайомі, кожен приносив з собою свічку [17, с. 314]. А на Бойківщині, за звичаєм жінки під час трауру носили хустки білого кольору. На знак трауру чоловіки не голилися і не стригли волосся [9, с. 147].

Після обмивання покійника вдягали. Визначальною рисою поховального одягу було те, що він мав бути новим [10, с. 202]. Дуже часто жінки зберігали на смерть своє весільне вбрання. Бойки в обрядовому одязі уникали новомодних традицій. Тому тривалий час в одязі покійників переважало „біле шмаття”, а, скажімо, модні „шпінки” для застібування сорочок не вживали ні на весілля, ні на похорон. У кінці XIX – на початку XX ст. в одязі покійників, особливо жінок, виступав червоний колір: поверх чіпця і хустки пов’язували червону стрічку, заопасували її червоною крайкою [7, с. 247]. Молодих, неодружених мерців одягали, як на весілля. Хлопцю пришивали квітку, а „дівчину годилося хоронити з розпущеним волоссям, одягаючи, як до вінця”. На такому похороні були присутні бояри та дружки. Під ноги в труну стелили рушник. Дітей після семи років хоронили так, як і молодих. Дівчаткам накладали на голову віночок і вдягали лише одну сорочку. Хлопчика вдягали у святковий одяг, який мала родина. Взагалі всіх мерців „радили” у легку одягу, в літню, а не в зимову. Це, за переконанням, для того, щоб на тому світі, як усе горітиме, то на померлому було б менше вогню” [18, с. 337].

Варто підкреслити, що вважалося великим гріхом відмовитися від участі у майструванні домовини чи копанні ями. На Поділлі на другий день після смерті хтось із

членів сім'ї йшов до сусідів чи далеких родичів, щоб запросити викопати могилу. Прийшовши до хати, говорили: „Прийдіть, будьте ласкаві, до нас та допоможіть побудувати моему батькові (чи матері) нову хату; не захотів у старій жити”. Запрошені ніколи не відмовлялися, бо і самому Бог пошле смерть, то і мені ніхто не схоче ями викопати. Робітники, що копали могилу чи робили труну, за свою працю отримували горілку і їх вгощали обідом [13, с. 706]. Не годилося також за цю роботу брати гроші. Зараз ця традиція порушена; у деяких регіонах України (Карпати) за це прийнято платити [18, с. 337]. Також вважалося, що для домовини на господарстві мали бути запасні дошки. Якщо їх не було, то їх знімали з підлоги чи лавок, але у сусідів ніколи не позичали, бо „мертвому не годиться позичати” [13, с. 707], – говорили подоляни.

Особливої уваги вимагає питання норм колективної поведінки при небіжчику. Смерть позначалася на поведінці всіх близьких до померлого і навіть усіх односельців. Особливим було також ставлення до душі померлого. В хаті небіжчика забороняється пити воду, „бо її пила душа покійника”, коли сідали на лаву, то перше на неї слід подмухати, щоб не сісти на душу померлого. Якщо біля померлого літала муха – бити її не можна, бо вона могла бути душею покійного. Існувала заборона на деякі види роботи для всього села, а „в хаті, де лежав покійник, припинялася робота і то не лише в тій хаті, але і в усьому селі на три дні зараз і три дні після похорону. Так, заборонялося підмітати і білити хату – щоб не вимести чи не замазати душу. У випадку, коли все-таки підмітали у хаті, де знаходився покійник, то все сміття змітали на одну купку. Його залишали під тим місцем, де лежав покійник” [8, с. 19]. Горе тому, хто надумав в той день, коли в селі був мертвяк, возити гній чи садити капусту. Яйця, підсипані в такий день під квочку, не дадуть курчат, а завмруть. Як квасили борщ (буракі) і довідались, що хтось із сусідів помер, то всі бураки з діжки вивертати надвір, – „бо побіліють”, таких їсти не можна”, не можна було нічого сіяти, бо черви все поїдять, а квасоля буде вниз рости [18, с. 338]. У Східній Галичині вірили, коли помер хтось в селі тоді, як чистили буряки для квашення, то борщ обов'язково був недобрый, мав неприємний запах [3, с. 100].

Той, хто вступав до хати небіжчика, спочатку читав „Отче наш”, цілував померлого у руку і тільки тоді вітався з присутніми. Заходячи в оселю покійного, за етикетом, віталися не традиційно „Доброго дня”, а словами „Здорові будьте” [12, с. 372-373]. У приміщенні з нарядженим покійником люди, що дотримуються християнських традицій, неголосно віталися з присутніми: „Слава Ісусу Христу”, на що ті відповідали: „Слава навіки”. Близькі знайомі могли привітатися потиском руки, але цього не слід було робити в кімнаті, де лежав покійник [16, с. 124]. Лемки у хаті покійного віталися: „Дай, Боже, добрий вечір” або „Дай, Боже, добре здоров'я” [4, с. 206]. Гуцули „на груди померлому клали гроші, молились, а потім вітались. Прибулі збирались у хоробах або перед хатою” [17, с. 315]. У Карпатах звичай забороняє неодруженим обох статей торкатись мертвого тіла – „не буде дітей”. Вірять у те, що мрець усе чує. Тому при померлому не можна сваритись – тіло буде розкладатись [18, с. 338].

Звичайно, священнослужителі завжди мали найкращу змогу спостерігати всі звичаї та обряди, які були пов'язані з поховально-поминальною обрядовістю. Тому їхні свідчення як очевидців тих обрядодій кінця XIX ст. є важливим джерелом інформації. Сьогодні не кожен задумується над тим, чому наші селяни у той час дотримувалися певних етикетних норм, відвідуючи померлого. А відвідування померлого відбувалося у такий спосіб: покійний лежав „наряджений” на лаві, а біля нього на столі лежав хліб і пляшка горілки. Заходячи у хату, люди клякали, молилися, а після того приступали до столу, де випивали чарку горілки. Односельців та рідних було дуже багато, вони йшли і йшли. Це дивувало

священнослужителів, які не могли зрозуміти чи в такий спосіб селяни хотіли віддати пошану покійному, чи безкоштовно пригоститись випивкою [16, с. 62-63]. Не треба забувати про те, що скрізь на українських землях, як і в усіх слов'ян, поширене вірування, що померлого треба не лише провідати, але й стерегти від злих духів, особливо вночі.

На Гуцульщині до хати, де лежав покійник, сходилися родичі і знайомі, як казали – „сокотити” душу, що вважалося громадянським обов'язком; навіть з других сіл збиралися люди на „посижене” (посидіння). Надворі перед хатою горіла ватра, коло якої сиділи старші й молодші. Люди розповідали різні історії. Подібні звичаї відомі й на Бойківщині, де сторожіння й забави при небіжчику називалися „свічине”. Українські посидіння зберігали веселий, розгульний характер, мали вигляд похвального прощального свята, у якому сам померлий грав роль господаря, головної особи: до нього приходили у гостину, його вихваляли у голосіннях. Забави, жарти, які відбувалися при мерці, мали на меті забавити, задобрити і приєднати душу покійника [8, с. 31-32]. Такі посидіння і забави належали до культу померлих та як пережитки збереглися в українців і білорусів. Однак у звичаях при стереженні тіла виразно проглядає первісний мотив – страх перед ображеною душею покійника, яка після смерті вважається небезпечною, особливо вночі. Тому, коли у хаті померла людина, будили сонних і не спали, поки тіло у хаті, бо душа покійника легко могла б заволодіти душею сонного, забрати її з собою.

При винесенні покійного з хати завжди було присутнє символічне прощання: торкали деревищем три рази до порога на знак того, що він прощався з домівкою. Або ж пояснюють це тим, що „був час, коли померлих ховали спершу в себе в хаті або під порогом, або під покутем, і ці місця вважалися почесними, бо там жив домовий охоронець. Ось чому, виносячи померлого з хати, треба конче тричі стукнути труною об поріг” [11, с. 234]. На те, що ця обрядодія символізує останнє прощання небіжчика зі своєю земною оселею та її мешканцями, вказують і вербальні формули. Зокрема, у лемківських селах при кожному торканні порога від імені покійника виголошували короткі прощальні фрази: „Будьте здорові”, „Будьте ми здорові і майтеся добрі”, „Дякую порогам, і сусідам, і родині”. Як і скрізь на Україні, на Лемківщині вірили, що внаслідок здійснення такої обрядодії померлий перестає „чути”, що відбувається навколо, і врешті навіки „засинає”, а також не зможе надалі повертатися до оселі [6, с. 99].

На Гуцульщині перед тим, як рушати на цвинтар, усі ставали навколішки на подвір'ї перед домовиною, а родичі померлого прихилили голови до повіка домовини. Священик тричі виголошував „прощу” (тобто від імені померлого прощався з рідними та близькими). Після кожної „прощі” сім'я покійника роздавала „поману” – пам'ятку про померлого (сердак, сорочку, ремінь, хустини, перемітки). Для всіх присутніх жертвували біле ягня, теля або лоша, що, звичайно, діставалось церкві [17, с. 315]. На Бойківщині, наприклад, також ще у кінці ХІХ ст., коли помирав господар, а по ньому залишалися різні особисті речі, яких ніхто з його родини не хотів брати, їх роздаровували бідним або продавали за „туні” (малі) гроші. У таких випадках говорили: „То є відумерщина того а того небіжчика”. На Закарпатті ще й сьогодні існує звичай після похорону роздаровувати частину особистих речей померлого господаря присутнім на похоронах односельчанам [5, с. 223].

У системі поховально-поминальної обрядовості слід розглянути ще один важливий її елемент – голосіння. „По покійнику, звичайно, плакала тільки рідня, але самі жінки, – чоловіки ніколи не плакали. Голосили зазвичай у хаті, але часом і над могилою; у деяких місцях голосіння повторювалося при поминаннях померлих. На Лемківщині знаний обряд йойкання: коли померлого засипали землею, то всі присутні, а також усі, хто це почув й на селі, викрикували: Йой-йой-йой. І голосили, аж поки не закопали покійника” [11, с. 252-

253]. Причому громада завжди звертала увагу на плач родини; вважалося, що чим голосніший плач, тим глибша туга родини. Однак голосіння повинні мати певні межі; не можна голосити після похорону. Якщо після нього хтось з родини дуже тужить за померлим, голосить і плаче, то цим порушує спокій мертвого.

В Україні без головних уборів чоловіки йдуть за труною з покійником, а також здійснюють їх, коли повз них проходить похоронна процесія. Це остання шана тому, хто відходить у вічність [14, с. 128]. Прощаючись із померлим, пінчуки говорили: „Вічна йому, дай, Боже, йому небо, а нам на цьому світі, щоб Бог продовжив літа з дітками” [15, с. 7].

Українську похоронну обрядовість пройнята двома головними ідеями: страхом перед покійником і намаганням захистити живих перед його негативним впливом; старанням перепросити покійника, відвернути його гнів, приєднати його ласку [8, с. 27-28]. Це спонукало родичів померлого до відповідного похоронення тіла та періодичних поминок. Саме рід повинен був піклуватися про душу померлого. Тому зрозумілим є страх кожної людини померти у чужому краї або без нащадків, коли нікому буде подбати про заспокоєння душі.

Для того, щоб з'ясувати прояви народного етикету в похоронній обрядовості, зосередим свою увагу лише на тих поминальних обідах, які відбувалися безпосередньо у день похорону.

Після поховання родина покійного ще раз просила всіх присутніх прийти з кладовища до хати на обід. Всі, хто поверталися з кладовища, неодмінно мили руки, витирали їх чистим рушником, а вже тоді сідали поминати. Обов'язковою стравою такої обрядової трапези було коливо. Наприклад, гуцули тут же на цвинтарі, біля могили покійника з'їдали коливо. Основні його компоненти – пшениця і мед – символізували плодючість (побажання продовження роду) і єдність усіх присутніх. Бідній дитині давали горнятко солодкого молока. Як правило, така бідна дитина виконувала роль „плакальника” за померлим. Більшість інформаторів засвідчує, що гуцули поминального обіду після похорону не робили. Літературні джерела вказують, що гуцули робили „обід” ще тоді, коли покійник знаходився у хаті. Ставили на стіл пироги, бринзу, вуджену солонину, м'ясо, поверх усього великі калачі. До миски приліплювали свічки і запалювали їх. Після виголошення священиком „вічної пам'яті” гасили свічки. Обід цей був тільки символічним, бо три частини його складали в бесаги священика, а одну – дяка. Дещо діставав паламар, людям давали по калачу [17, с. 316].

Віддавна в українців існували певні правила пристойності, якими слід було послуговуватися під час перебування на кладовищі. Тут всі присутні повинні поводитись пристойно і спокійно, не розмовляти дуже голосно, в літню пору стояти з непокритою головою. Не можна також заїжджати возом на кладовище, бо місце це посвячене. Повернувшись до двору, віз на якому везли мерця, перевертали догори колесами. Такі ж вірування існували і у кашубів. Робили вони це для того, щоб витрясти душу покійного з воза, яка, як вони вважали, могла там випадково заховатися [8, с. 19]. У дворі стоїть вода, якою кожен мусить вимити руки. На Середньому Подніпров'ї існував звичай торкатися руками комина чи, по поверненні з цвинтаря, пильно дивитися в піч [18, с. 339].

Родичів та тих людей, які допомагали на похороні, запрошували до столу. До особливостей застільного етикету на поминках („обіді”) слід віднести черговість подачі страв. Першою стравою, яку ставили на стіл, мало бути коливо. З нього і починалося застільля. Всі присутні коштували коливо тричі, і лише після цього подавали гарячу страву. Без колива не розпочинався обід у день похорону, на „дев'ятини”, на „сороковини” і на поминальну річницю. Коливо на Поліссі нерідко беруть до церкви на відправу і на

кладовище для роздачі проводжаючим і старцям [1, с. 313].

На похорон готують ті ж самі страви, що на весілля чи хрестини. У піст дотримуються традиційних вимог посту: на столі пісні страви. Хоча останнім часом і цього звичаю не завжди дотримуються – поряд з пісними стравами часто стоять скромні для тих, хто не дотримується посту.

У більшості населених пунктів України, а особливо на Поліссі, тривала стійка звичаєва заборона на поминальних обідах користуватися виделками, бо вони начебто своїми вістрями могли зашкодити покійному чи відігнати його. Відомо, що гострі предмети із заліза українські селяни клали під поріг, щоб настрашити та відігнати мерця від хати. Відмова від виделки, як столового прибору, на поминальній трапезі так само свідчить про архаїчні упередження, що зберігаються протягом віків [2, с. 101].

Розсівшись за столом, лишали символічне місце для покійного, ставили для нього склянку з горілкою чи водою, на неї – краєць хліба. За чаркою згадували про чесноти небіжчика [11, с. 252]. Ще стародавні греки вірили, що небіжчики присутні на поминальних трапезах, тому нічого поганого про них не можна було говорити. На поминальній трапезі в українців, прийнято випивати за „дарство небесне” померлого, за те, „щоб земля йому пухом” була, за те, щоб „Бог простив йому всі гріхи”. Якщо за столом щось падало, то піднімати його не можна було. Це призначалося, за народними віруваннями, для душ близьких померлих, що також присутні на обіді. За обідом прийнято втішати родичів померлого.

Важливою звичаєвою нормою, яку певним чином можна віднести до етикетних, є подавання на стіл другої страви – обов’язково гарячої і паруючої. На Поліссі це були борщ або капуста і у невеликому ареалі на заході – колочений горох. Гаряча страва з парою в уявленні поліщуків була способом кормління небіжчиків: „Душі безтілесні, нашої страви їсти не можуть. Вони рота роззявляють і пару з борщу ковтають” [1, с. 317].

Особливо важливим моментом в етикеті поминального застілля було завершення прийому. Усяка гостина – й весілля, й хрестини, й інші урочистості – не могла продовжуватись безконечно. А тим більше – поминки, на яких часто доводиться накривати два-три, а то й більше столів. Ознакою закінчення трапези могли бути борщ, каша з грушевим квасом чи узваром або киселем. Після поминального обіду бойки прощалися словами: „Дай Вам, Боже, здоровля, а померлому царство небесне” [3, с. 217].

Дуже чітко простежується в етикеті поминальної трапези її жалобна сутність. Звичайні для застілля звичаєві форми спілкування – гучні розмови, розваги, спів, сміх усунуто повністю. Не виголошують довгих тостів, а лише молитву та традиційні промови: „Вічна пам’ять”, „Упокой душу, Господи”. Незважаючи на те, що чарки були в кожного трапезника, ними не чаркувалися, бо „Не радість зібрала нас” [1, с. 318].

Наступного дня після похорону родичі, найближчі сусіди та друзі йшли на цвинтар. Звичай цей називається „нести сніданок” або „будити покійника”. І досі зберігаються уявлення українців про те, що душі померлих родичів продовжують перебувати на землі біля живих, на тих місцях, де їх поховано. Саме тому родичі повинні про них дбати, годувати їх, напувати. Йдучи на кладовище, із цієї метою у кошик складали горілку, воду, їжу, що залишилась після обіду. Прийшовши на могилу, розкладали усе їстівне на могилі чи біля неї. Наливали в склянку воду (горілку – рідше), клали у тарілку принесені страви і ставили на могилу під хрест. Це призначалося духу померлого. І лише після цього починали трапезу самі, запрошуючи приєднатись усіх випадкових перехожих та старців. Усе, що було принесене з собою на цвинтар, мусить бути з’їденим, а рештки роздані старцям чи залишені на могилі. Звичай забороняє щось (окрім посуду) забирати з

кладовища додому [18, с. 340]. Ця дія знаменує собою останню фазу похорону, хоча в той же час є початком поминального циклу.

Народний етикет супроводжує українців протягом всього життя: від народження до смерті. У похоронній обрядовості він проявляється через етикетні формули вітань, прощань, вибачень, подяк. А поняття пристойності виражається не лише у культурі поведінки, але й через вибір одягу для покійної людини відповідно до віку та статі, жалобний одяг родичів померлого. Слід зауважити, що голосіння під час похорону – не просто природні, спонтанні форми вираження емоцій, але і освячений традицією стереотип поведінки. Треба звернути увагу на те, що мовчання та стриманість – характерні риси етикетної поведінки похоронно-поминальної обрядовості. Поминальна трапеза в день похорону також завжди була насичена певними правилами та заборонами. Як бачимо, похоронна обрядовість є однією із важливих сфер прояву народного етикету українців. Однак сьогодні ми часто стаємо свідками все більшого розриву спадкоємності традицій, що призводить до втрати цінних знань з народного етикету.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюх Л. Поминальні страви на Поліссі (народний етикет) // Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. – Львів, 1994. – Вип. 1. Київське Полісся. – С. 313-318.
2. Байбурин А., Топорков А. У истоков этикета: Этнографические очерки. – Ленінград; 1990.
3. Гнатюк В. Народна пожива і спосіб її приправи у Східній Галичині // Вирізка із Матеріалів до українсько-руської етнології. – Львів, 1899. – Т. 1. – С. 96-110.
4. Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди // Етнографічний збірник (далі – ЕЗ). – Львів, 1912. – Т. 31-32. – С. 131-424.
5. Гошко Ю. Народне звичаєве право // Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. – Київ; 1983. – С. 222-226.
6. Гузій Р., Вархол Й., Вархол Н. Похоронні обряди // Лемківщина: історико-етнографічне дослідження. – Львів; 1999. – Т. 2. – С. 94-123.
7. Здоровега Н. Народні звичаї та обряди // Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. – К., 1983. – С. 232-248.
8. Колесса Ф. Вірування про душу й загробне життя в українській похоронній і поминальній обрядовості // Записки НТШ. – Львів, 2001. – Т. 242. – С. 7-82.
9. Матейко К. Одяг // Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. – К., 1983. – С. 142-149.
10. Матейко К., Полянська О. Одяг // Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – С. 189-203.
11. Огієнко І. Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія. – К., 1992. – 424 с.
12. Орел Л. З поховального обряду в Україні // Українська родина: Родинний і громадський побут / Упор. Л. Орел. – К., 2000. – С. 372-377.
13. Похорони // Родини, крестини, свадьба, похорони / Под набл. Н.И. Костомарова. – С.-Петербург: [б. в.], 1877. – Т.4. Ч. 2. – С. 697-713.
14. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів, 2001.
15. Свенціцький І. Похоронні голосіння // ЕЗ. – Львів, 1912. – Т. 31-32. – С. 1-129.
16. Сенік К. Правила приличности в товаришеской жизни для селян. – Львов, 1896.
17. Сявавко Є. Народні звичаї та обряди. Сімейна обрядовість // Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – С. 286-319.

18. Ульяновська С. Поховально-поминальна обрядовість // Українці: історико-етнографічна монографія у 2-х книгах. Кн. 2. – Опішне., 1999. – С. 333-344.

А н н о т а ц и я

Главная идея статьи - показать проявления традиционного этикета в похоронной обрядности. Особое внимание уделено нормам народного этикета, которые являются регуляторами поведения людей в семейной и социальной жизни.

Юлія Буйських

**ОБРАЗ ДВОДУШНИКА В СИСТЕМІ
“НИЖЧОЇ МІФОЛОГІЇ” УКРАЇНЦІВ**

Одне з центральних місць в системі українських народних вірувань ХІХ – ХХ століть займають уявлення, пов'язані з різноманітними надприродними істотами, яких в народі об'єднували загальним поняттям „нечиста сила” або „нежить”. Комплекс різноманітних уявлень про такі істоти – їх походження, вигляд, функції, взаємодію з людьми – охоплює поняття “нижча міфологія”. Воно було введено в обіг німецьким етнографом ХІХ ст. В. Маннгардтом, що вперше піддав цю категорію міфологічних персонажів спеціальному вивченню [9, с.215]. Нижча міфологія займає значне місце в світогляді українців і дотепер. Це поняття збірне і широке. Воно охоплює як суто демонічних істот (привидів і примар; категорію “заставних небіжчиків” – русалок, мавок, упирів тощо; перехідних напівдемонічних істот – відьом, чарівниць, вовкулак тощо; також такі явища, як демонічні властивості у тварин і рослин; демонів, пов'язаних з легендами про скарби; персоніфікації людських хвороб тощо), так і просто звичайних людей, що володіють таємницями своєї професії та мають певні надякості і таємні знання, що відрізняють їх від широкого загалу. Це, зокрема, такі люди як мірошники, рибалки, баби-повитухи, знахарі та знахарки, ворожки і ворожбити тощо. Іноді таких людей об'єднували одним словом “знаючі”, або “знаючі люди”, чи “ті, що знають”. Також до “нижчої міфології” можна віднести велику кількість різних дрібних демонів і духів, персоніфікації християнських святих, образи Доли та Душі людини. В повному своєму обсязі, за визначенням російської дослідниці Л. Виноградової, нижча міфологія є багатоскладовою, багатофункціональною системою, що включає в якості самостійних парадигм не лише традиційно виділених, найбільш популярних демонів (водяників, лісовиків, домовиків, русалок і т.д.), але і персонажів з менш вираженим міфологічним статусом, тобто духів, що не наділені конкретним іменем і не мають яскраво виражених індивідуальних характеристик [2, с. 27].

Про одного з подібних периферійних персонажів і йтиметься далі. Це так званий дводушник. В системі персонажів української нижчої міфології цей образ стоїть приблизно між перехідними напівдемонічними істотами – відьмами, чаклунами та між суто демонічними істотами – т.зв. заставними небіжчиками - русалками, упирями. Він не є самостійним індивідуалізованим міфологічним персонажем з чітко окресленим набором характеристик, з визначеними рисами та типовими функціями. Адже дводушником можна назвати, не помилившись, і відьму, і упиря, і вовкулаку, і чаклуна. Суть у тому, що перелічені істоти, за українськими традиційними уявленнями, мають дві душі – першу, людську, і другу, демонічну. Група міфологічних персонажів, яку ми умовно назвемо перехідні напівдемонічні істоти включає в себе відьом, чарівниць, чаклунок та їх чоловічі відповідники, а також вовкулак. Ці істоти пов'язані між собою тим, що мають подвійну